

Szabó Gábor Erdődy Edit-díjára

Szabó Gábor legutóbbi – s immár Erdődy Edit-díjas – tanulmánygyűjteményének címe többféle jelentést is hordozhat. Ez a szemantikai sokrétűség azonban csak annak számára válik érzékelhetővé, aki végigolvassa a kötetet. „Történeteink vége” – ez a sokat sejtető mondat a könyvet záró Krasznahorkai-elemzés címeként természetesen egészen mást jelent, mint valamennyi írást reprezentálva. Szabó Gábor tanulmányai ugyanis nem egyszerűen különféle szerzők egyes műveiről szóló, egymástól elkülönülő esszék, hanem végigvonul rajtuk (ha nem is vörös fonálként, ahogy Goethe nyomán mondtuk hajdan) egy jól körülírható problematika. Nevezhetjük ezt az irodalom és az emlékezet (sőt emlékezetpolitika) kérdéskörének, de megközelíthetjük a narratív önazonosság szemszögéből is. A szerző ugyanis makacs következetességgel azt firtatja, hogy a mai magyar irodalom reprezentatív műveiben hogyan jön – vagy nem jön – létre a szubjektum(ok) identitása, s ez a konstrukció miféle viszonyban áll a történetmondással, az emlékek *saját* történetté formálásának lehetőségeivel vagy lehetetlenségével.

Tetszik nekünk vagy sem, igazából csak azt a narratív szekvenciát nevezhetjük történetnek, amelynek van kezdete és vége. Ezt az olyan „befejezetlen” történetek ősidők óta való létezése sem írja felül, mint amilyen például *Az Ezeregyéjszaka meséi*, ahol a befejezés, nyelvészeti hasonlattal élve, mintegy zéró morfémaként van játékban. A kortárs magyar íróknál viszont azt figyeli meg Szabó Gábor, hogy az általuk alkalmazott szövegszervező eljárások révén jóval több vonatkozást tesznek kérdésessé, mint a történetek pusztá befejezhetőségét. Esterházy *Bevezetés a szépirodalomba* című könyvének egyik írását (*Egy nehéz nap éjszakája*) úgy jellemzi, mint az íróként való megszületés közvetett analogonját, az eredet és az önteremtés irodalmi megjelenítését. Pszeudo-önéletrajznak minősíti, amelyet az önéletírás különféle műfaji imitációi formálnak meg. „Egy későbbi tudás által befolyásolt és átszínezett emlékezésformáról” van szó, miáltal nem csak „az élet homogén tisztasága” válik kérdésessé,

de az „objektív emlékezeti tér” a múlt reprezentálhatóságának hitelessége is. Érdekes fejtegetéseket olvashatunk itt arról, hogy milyen szerepet játszik Esterházy életművében az emlékezés, s hogy ennél az írónál az irodalom gyakran mint „referenciális zavar”, az emlékezés folyamatának ismétlődő kudarca válik maga is szereplővé.

Nádas Péter *Világló részletek* című műve kapcsán kitágítja az emlékezés és az irodalom viszonyának kérdését a társadalmi és a személyes önismeret egymástól elválaszthatatlan mechanizmusainak irányában. Arra figyel fel, hogy Nádasnál az elbeszélő „egyszerre páciens és terapeuta”, vagyis „olyan pszichoanalitikusként próbálja rekonstruálni múltját és a hozzá kapcsolódó életvilágokat, aki az emlékezést az önazonosság megszerzésének biztosítékaként kezeli”. Azonban már a cím is csupán a „részletek” világlásáról beszél, és az alcímekben szereplő „emléklapok” szó szintén a töredezettség, szaggatottság, az elbeszélhetőség és a tudás folytonossághiányait jelzi. „Innen nézvést a szövegben oly sokszor hangoztatott megértés talán a nem-értés szörnyű megértésének drámájáról tudósíthat” – vonja le a következtetést Szabó Gábor. Nem tudom, helytálló-e az a megérzése, mely szerint Nádas mintegy Esterházy imént említett írásának szóló hommage-ként írja le a saját születésnapját „súlyos történelmi események metszéspontjaként, pillanataként”. A kortárs magyar irodalom kutatójának mindazonáltal alighanem joga, sőt szakmai feladata úgy olvasni a szövegeket, hogy az áthallásokra, az intertextuális rezonanciákra kerüljön a hangsúly. Általában véve is elmondhatjuk, hogy Szabó Gábornak már az előző két könyvében (a 2013-as *„vagyok, mit érdekelne” – Szélgjegyzetek Petrihez*, illetve a 2017-es *Jelenlét nyomokban – Hazai Attila-olvasó* címűekben) szintén ezeknek a finom párhuzamoknak, az inter- és intratextuális összefüggéseknek a felvázolása volt az egyik nagy erőssége.

Hasonló okokból érdekli Heltai naplója, vagy György Péter kötete, *A hatalom képzelete - állami kultúra és művészet 1957–1980 között* is. Heltainál az hozza létre a szöveg belső feszültségét, hogy „A naplóíró folyamatosan *benne van* az eseményekben, az emlékező pedig

visszatekint rájuk: ezek az eltérő pozíciók nem csupán műfaji eltéréseket, narratív különbségeket eredményeznek, hanem a *megértés* lehetőségeit is módosítják.” György könyve viszont – természetesen egy merőben különböző történelmi és élethelyzetben – „az akadémiai emlékezet hiányosságait kitölteni szándékozó mozaikok” bemutatására vállalkozott; az eredmény azonban felemás lett. „A könyvet egy olyan festményhez lehetne leginkább hasonlítani, ami a megfelelő távolságból nézve lenyűgöz a színek és formák utánozhatatlan hatást keltő látványával, ám közelebb lépve előbukkannak azok az apró sérülések, hibák, elnagyolt motívumok, amelyek kidolgozására az alkotónak, minden jel szerint, egyszerűen nem volt türelme.” Ez a nagyon érzékletes jellemzés Szabó Gábor írásainak másik erényére irányítja a figyelmet, nevezetesen arra, hogy irodalomtörténészként sem veszíti el kritikusi énjét, ami azért elég gyakran előfordul a szakmában. Nem csupán mer bíráló megjegyzéseket tenni, hanem megtalálja azokat a pontokat is, ahol a bírálat releváns lehet.

Ha már a kritikai potenciál kérdésénél tartunk, megemlítem a kötet írásainak egy olyan vonását, amely a szememben kiemeli a szerzőt a jelenlegi kritikai mezőnyből. Szabó Gábor ugyanis nem tart attól, hogy irodalmi művek kapcsán morális, sőt ideológiai kérdéseket vessen fel. Márpedig a szakmabeliek egy jelentős részét éppen az ilyen kérdések firtatásától való kényszeres tartózkodás jellemzi. Szabó viszont nem áttal az irodalmi szövegek „ideológiai potenciáljáról” beszélni Althusser nyomán. Korántsem azzal a céllal, hogy erre futtassa ki a szövegek elemzését, hanem éppen azért, hogy rámutasson arra a poétikai distanciára, amely a művek az önmaguk által hordozott ideológiával szemben hoznak létre. Ami az etikát illeti, álláspontját kedves szerzőjével, Petri Györggyel kapcsolatban fogalmazza meg a legfrappánsabban. „Etika es esztétika — jóllehet nem kifejezetten abban az értelemben, ahogy Wittgenstein a *Tractatus*ban elgondolja — Petri költészetében jól *láthatóan* esik egybe művészete ideológiai dimenziójában, belső törvényszerűségeiből fakadóan ráadásul sok esetben a politikum kényes területeit is anektálva, vagy éppen a létezés egyéb zónáit jelenítve

meg politikai fénytörésben.” Gondoljuk csak meg: etika és esztétika, amint egybeesnek egy életmű ideológiai dimenziójában! Csak remélni merem, hogy ez az üdvös bátorsággal megfogalmazott kijelentés ma már nem kelt dühödt indulatokat azokban sem, akik a morált és az ideológiát idegennek tekintik a „voltaképpen” irodalmiságtól. Ez a szemléletmód teszi lehetővé, hogy Szabó Gábor markáns véleményt fogalmazzon meg a politikai költészetéről folytatott vitában. „Nehezen védhető szerintem az a tematikai jellegű megkülönböztetés, hogy Petri politikai és nem-politikai (már ez a distinkció is igencsak billeg) versei közt a tárgyválasztás különbsége egyúttal evidens esztétikai értékkülönbséget is jelentene” – hangsúlyozza. „Rossz politikai versei nem azért rosszak, mert politikáról beszélnek, hanem mert az emotív és referenciális funkció dominanciája miatt nyelvi-esztétikai szempontból esetleg kevésbé kidolgozottak” – teszi még hozzá.

Tisztában vagyok azzal, hogy ez a néhány megjegyzés nem alkalmas arra, hogy felvázoljam Szabó Gábor kritikusi és irodalomtudósi portréját; ez talán nem is feladata egy laudációnak. De talán sikerült érzékeltetnem, hogy mi az, amit különösképpen értékelek az írásaiban, s ami miatt úgy gondolom, hogy a 2019. évi Erdődy Edit-díj a megfelelő személyhez kerül. Olyannyira, hogy megkockáztatom a feltevést: a díj névadója maga is kedvét lelné Szabó Gábor kritikai esszéiben.

Angyalosi Gergely